

УДК 374.72

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-2\(197\)-18-22](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-2(197)-18-22)

Баніт Ольга ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-9002-6439>

Гришко Вікторія ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-2682-8143>

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Наведено статистику «старіння» суспільства, яка засвідчує зростання численності людей похилого віку. З'ясовано, що на початку XXI ст. важливого значення набуває орієнтація освіти дорослих на забезпечення соціально-культурного прогресу, довготривале підтримання креативного, інноваційного потенціалу кожного дорослого члена суспільства. Проаналізовано досвід реалізації соціального проєкту «Університет третього віку». Схарактеризовано діяльність університетів третього віку в Україні протягом останніх 10 років. Виявлено 3 типи таких закладів: 1) діючі, що працюють активно й постійно; 2) діючі, але робота ведеться періодично; 3) недіючі, але числяться. Доведено, що українські університети третього віку стають освітніми центрами для подальшого особистісного розвитку людей похилого віку, їхньої суспільної інтеграції, соціалізації та адаптації в умовах глобалізаційних процесів.

Ключові слова: університет третього віку; соціальний проєкт; люди похилого віку; демографічне старіння

Banit Olga, Hryshko Viktoriia. Current state of development of third age universities in Ukraine.

The given statistics of population aging testifies to the growth of the number of the oldest old. It was found that at the beginning of the XXI century the focus of adult education on ensuring socio-cultural progress, long-term maintenance of the creative, innovative potential of each adult member of society was important. It is analyzed the experience of realization of the social project "University of the Third Age". The activity of universities of the third age in Ukraine during the last 10 years is characterized. It is revealed the following 3 types of such establishments: 1) operating, working actively and constantly; 2) operating, but the work is carried out periodically; 3) inactive, but listed. It is proved that Ukrainian universities of the third age become educational centers for further personal development of the oldest old, their social integration, socialization, and adaptation in the context of globalization processes.

Key words: university of the third age; social project; elderly people; demographic aging

Баніт Ольга Василівна, докторка педагогічних наук, старша дослідниця, провідна наукова співробітниця відділу андрагогіки, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Olga Banit, Doctor of Pedagogical Sciences, Leading Researcher at the Department of Androgology, Ivan Ziazium Institute of Pedagogical and Adult Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: olgabanit@ukr.net

Гришко Вікторія Вікторівна, аспірантка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Viktoriia Hryshko, PhD student of the Institute of Pedagogical and Adult Education, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: rffhot@gmail.com

Актуальність проблеми. Створення університетів третього віку в Україні є нині одним з актуальних завдань у сфері освіти дорослих. Це підтверджує статистика. У геронтологічних дослідженнях зазначається, що демографічне старіння відбувається тоді, коли збільшується кількість людей похилого віку серед населення або збільшується пропорція людей похилого віку щодо кількості дітей. У сучасній демографії усталеним є підхід до оцінки рівня демографічного старіння, запропонований фахівцями ООН, згідно з яким населення вважається старим, якщо частина людей, старших 65 років перевищує 7%. Так, за значенням частини осіб віком 60 років і старших у загальній численності населення, наша країна посідає 11 місце у світовій ієрархії за цим показником. Усе більше й більше соціологічних досліджень указує на те, що зростає кількість літніх людей, отже, «старішає» суспільство.

За шкалою Е. Росseta початок демографічної старості визначається моментом досягнення 10% людей у віці понад 60 років. Згідно з офіційною статистикою демографічне старіння в Україні розпочалося ще з першої половини 50-х років ХХ ст., коли за переписом 1959 р. люди віком понад 60 років становили 10,5%. Кризові 90-і роки та початок ХХІ ст. відзначилися стрімким зростанням частини людей старших працездатного віку [3, с. 5–7].

Старіння населення, або збільшення кількості людей похилого віку, стало наслідком зниження народжуваності та зниження смертності дітей і людей середнього віку, а отже, – зростанням середньої тривалості життя. В окремих регіонах формування вікового складу відбувалося під впливом міграцій певних статевих і вікових контингентів. Останні дані аналітичного звіту засвідчують, що Україна входить до 30 найстаріших країн світу. Нині люди після 60 років становлять 23% населення країни. За національним демографічним прогнозом, на період до 2025 року частина осіб віком від 60 років становитиме 25%, а у 2030

році – понад 26% [2, с. 4]; а у 2061 р. частина дітей у населенні України становитиме 14,9%, осіб у віці 60 років і старших – 31,2% (у 2013 р. – 21,4%) [3, с. 80].

З огляду на зазначене вище варто наголосити, що сучасне українське суспільство потребує модернізації всіх складників своєї життєдіяльності, але фундаментальним є завдання істотного та якісного підвищення ефективності освіти впродовж життя.

Огляд попередніх нормативно-правових документів. На початку ХХІ ст. винятково важливого значення набуває орієнтація освіти дорослих на забезпечення соціально-культурного прогресу, довготривале підтримання креативного, інноваційного потенціалу кожного дорослого члена суспільства.

Так, у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» визначено пріоритетні напрями розвитку системи освіти дорослих в Україні до 2020 року, серед яких оновлення законодавчої бази України та розроблення й ухвалення Закону України «Про освіту дорослих», що сприятиме забезпеченню державної підтримки особистісного й професійного розвитку у неформальній і формальній освіті.

Важливим кроком у цьому напрямі можна вважати розроблення проекту Закону України «Про освіту дорослих», у якому передбачено пріоритетні завдання, що безпосередньо стосуються і літніх людей, зокрема:

- забезпечення права особи на освіту впродовж життя;
- розвиток культури навчання впродовж життя, стимулювання дорослих до самоосвіти і саморозвитку;
- забезпечення активної участі дорослих в суспільному житті, формування їхніх громадянських компетентностей;
- задоволення потреб дорослих у професійному, інтелектуальному, культурному й духовному розвитку;
- забезпечення мобільності й конкурентоспроможності дорослих на ринку праці, створення умов, що полегшують їхнє працевлаштування, зміну місця роботи, професії, сфери зайнятості [5].

Отже, освіта дорослих в Україні набуває законодавчого регулювання й освітні послуги для людей третього віку також. Підтвердженням тому є «Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 року [7].

Цей документ розроблено з метою створення сприятливих умов для здорового та активного довголіття, забезпечення адаптації суспільних інститутів до подальшого демографічного старіння та розбудови суспільства рівних можливостей. Для досягнення цілей Стратегії розроблено та затверджено план заходів із реалізації Стратегії з відповідними фінансовими розрахунками. Одним із пунктів цього плану є розвиток соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку», зокрема через розвиток центрів активного довголіття, центрів дозвілля, в тому числі на базі діючих установ соціального обслуговування для громадян похилого віку та розвиток міжнародного партнерства в наданні соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» на засадах найкращих практик та реалізації соціальних програм [7].

Це не нова ідея. В Україні вже існує досвід реалізації соціального проекту «Університет третього віку». Ще в 2008 році це питання піднімалося на засіданні круглого столу з ініціативи Міністерства праці і соціальної політики України, Фонду народонаселення ООН у рамках проекту UKR1P41A «Підтримка виконання Мадридського Міжнародного Плану Дій щодо Старіння в Україні» за темою: «Університети третього віку: старше покоління в сучасному інформаційному середовищі». Учасники круглого столу наголошували, що університети третього віку, які існують вже понад чотири десятиліття в Європі, стали одним із інструментів активізації ролі літніх людей віку в соціумі.

Цей інноваційний проект реалізує один із найважливіших принципів навчання – навчання впродовж усього життя.

Результати дослідження. В Україні було розпочато роботу щодо впровадження Мадридського міжнародного плану дій із проблем старіння населення, в якому визначено стратегію дій, покликаних перетворити старіння із

загрози розвитку суспільства на його рушійну силу.

І. Сагун зазначає, що перший університет третього віку відкрився того ж року (2008) в Ковелі на Волині – на базі територіального центру соціально-побутової реабілітації. Другий невдовзі з'явився в Кременчуці – на базі Кременчуцької філії Дніпропетровського університету економіки і права. А у вересні 2009 року з'явився університет третього віку у столиці – на базі територіального центру №2 Шевченківського району м. Києва. У жовтні 2009 року за ініціативи Університету імені Альфреда Нобеля та за підтримки Дніпропетровської міської ради також був створений спільний соціальний проєкт для літніх людей міста [6, с. 78].

Нами проведено власне дослідженнями й виявлено динаміку розвитку університетів третього віку в Україні протягом останніх 10 років.

Як виявилось, серед них є 3 типи закладів:

- 1) діючі, що працюють активно й постійно;
- 2) діючі, але робота ведеться періодично;
- 3) недіючі, але числяться.

До першого типу можна віднести 3 університети третього віку: в Ковелі, в Дніпрі і в Полтаві. Кожен з них оригінальний, але на їхньому прикладі можемо охарактеризувати види університетів третього віку в Україні й особливості їхньої діяльності.

Згідно з нашими дослідженнями, університет третього віку в Ковелі розпочав свою діяльність ще раніше, аніж пише І. Сагун. Про це згадується в інформації, розміщеній на сайті Ковельської міської ради з нагоди урочистого відкриття чергового навчального року. Там зазначено, що заклад було відкрито при територіальному центрі соціального обслуговування у 2005 році. Він дійсно був першим в Україні [11].

Цей університет було створено при територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) м. Ковеля як соціально-педагогічна послуга – «Університет третього віку» з метою збереження та формування активної життєвої позиції людей старшого віку. При університеті діють п'ять

факультетів: соціально-правовий, основи медицини, мистецький, фізичної реабілітації, комунікаційних та інформаційних технологій. Процес навчання базується на принципах добровільності та методах навчання дорослих: лекції, дебати, дискусії, доповіді, розповіді історій, розв'язання проблем, практичне оволодіння навичками, демонстрація (показ, спів, декламування) тощо. Заняття на факультетах проводяться без екзаменів, заліків і контрольних робіт, відвідування і успішність – на добровільних засадах. Підтвердженням того, що університет третього віку в Ковелі функціонує, є публікації, що періодично розміщуються на сайті міської ради [8].

Університет третього віку в Дніпрі є наймасовішим проєктом для людей третього віку в Україні. Програми, які реалізує цей університет, унікальні за своїм масштабом і наповненням. Із викладанням дисциплін університету допомагають заклади вищої освіти, що є в місті. Впродовж кількох років цей проєкт упроваджували в життя викладачі та співробітники університету імені Альфреда Нобеля разом із соціальними службами міста. Загалом університет пропонує різнопрофільні курси – від вивчення іноземних мов до опанування агрономії й комп'ютерної грамотності. Нині його слухачами є близько 11,5 тис. літніх дніпрян, яким проєкт дає можливість не лише безкоштовно навчатися і піклуватися про своє здоров'я, а й забути про самотність. Він дає змогу отримати нові знання тим, хто хоче розвивати свої навички, дізнаватися нове й спілкуватися за спільними інтересами [9].

Вони змогли не тільки знову відчувати себе студентами на лекціях з економіки, права, психології, культурології тощо, але й опанувати комп'ютерну грамотність, відвідати виставки в музеї та арт-галереї, самотужки створювати яскраві свята, опанувати дихальними вправами і протистояти хворобам. Важливим складником розвитку цього проєкту були зустрічі слухачів із провідними діячами влади, культури, соціального захисту, під час яких відбувався творчий діалог. Слухачі університету долучаються до різноманітних конкурсів і змагань по всій країні: беруть участь у міжнародних спортивних літніх сіньоріадах, фестивалях і конференціях, долучаються до флешмобів.

Зокрема, два роки тому близько 300 слухачів університету встановили всеукраїнський танцювальний рекорд і провели перший в історії міста конкурс краси серед жінок елегантного віку. Університет третього віку в Дніпрі має власний професійний сайт (<https://utvdnipro.dp.ua/ru/>) і сторінку у Facebook (<https://www.facebook.com/UTVdp/>). Основними завданнями університету є інтелектуальний розвиток студентів, тренування пам'яті та уваги та, найголовніше – спілкування.

На базі Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля у 2009 році започатковано вищий навчальний заклад виконавчого комітету Автозаводської районної ради «Університет третього віку», який є формою цільової соціальної послуги у форматі просвітницького закладу навчання літніх людей у Полтавському регіоні.

У цьому навчальному закладі, як і в інших, передбачено відповідний порядок і атрибутику навчання: статут, емблему, гімн, прапор.

Метою діяльності Університету є подолання стереотипного сприйняття людей похилого віку як пасивного сегменту ринкової економіки та лише споживача матеріальних ресурсів держави. Освіта літніх людей в Університеті покликана подолати вікову кризу, втрату соціального статусу та дефіциту спілкування.

Основні принципи Університету:

- підтримувати фізичні, психологічні та соціальні здібності людей старшого покоління;
- сприяти створенню можливостей для освіти, навчання та розвитку старшого покоління;
- розвивати діалог між поколіннями;
- залучати ресурси самих людей старшого покоління для підвищення якості їх власного життя та активної участі в житті громади;
- створити можливості для навчання впродовж життя людям, що вже вийшли на пенсію;
- співвідносити навчання з вимогами та потребами сьогодення;

– отримувати задоволення від навчання.

В Університеті діють три факультети: культурно-просвітницький, медичний, історико-краєзнавчий.

Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля опрацьовує комплексну наукову тематику «Методологічне забезпечення прискорення процесів соціально-економічного розвитку Кременчуцького біосферного регіону» (№ 0108U004531).

Викладачі Університету – волонтери, понад 50% становлять пенсіонери відповідного фаху і рівня підготовки.

Навчальний процес і культурно-просвітницька робота здійснюється за двома семестрами з вересня по червень згідно з робочим навчальним планом, погодженим Радою Університету. Заняття проходять один раз на тиждень і тривають не більше двох годин. Слухачі Університету зараховуються наказом його ректора на підставі поданої заяви без вступних іспитів. Після закінчення слухачеві видається диплом, в якому відображаються досягнення слухачів протягом усього терміну навчання – 1 рік. Діють форми морального заохочення, які визначаються Радою Університету та виконкомом Автозаводської районної ради [1, с. 339–340].

Основною метою соціального проєкту «Університет третього віку» від Полтавського університету третього віку (ПУЕТ) є реалізація принципу навчання людей старшого віку впродовж усього життя та підтримка фізичних, психологічних та соціальних здібностей. У ПУЕТ студенти 55+ отримують необхідні для повноцінного існування в сучасному світі знання, відчують себе потрібними, усвідомлять, що життя продовжується і межі пізнання не існує. «Університет третього віку» дозволить пенсіонерам розкрити у собі ті таланти, які були притиснуті сірими буднями, роботою, клопотами і родинними проблемами. Відповідно до проведеного попереднього опитування найбільше охочих навчатися комп'ютерним технологіям, здоровому способу життя й психології. Однак зазначимо, що значну зацікавленість студенти виявляють й до правового захисту, краєзнавству та іноземним мовам. Навчання для студентів є

абсолютно безкоштовним оскільки – це соціальний проєкт, що колектив ПУЕТ втілює у життя. У рамках проєкту студентам запропоновано широку та різноманітну програму навчання, кіно-кейси й багато цікавих заходів [10].

Серед столичних університетів третього віку у відкритому доступі є інформація про таку структуру в Шевченківському районі міста Києва [4]. За нашим дослідженням – це другий тип університетів – навчальний заклад для пенсіонерів, який функціонує на базі районних територіальних центрів соціального обслуговування. Такі центри було створено у кожному районі столиці. В Університетах функціонували факультети прикладного та художнього мистецтва, іноземної мови, психології, інформаційних технологій, хорового співу, танцювальний тощо. Станом на початок 2016/2017 навчального року на 78 факультетах та у 43 гуртках навчалось 2 022 особи. В Університеті Шевченківського району функціонувало 12 факультетів, які відвідували 350 людей поважного віку. Найпоширенішими серед киян є факультети «Інформаційних технологій», «Прикладного та художнього мистецтва» й «Іноземної мови», які запроваджені й функціонують у 8 з 10 територіальних центрів [4]. За потребами жителів столиці щороку різноманітність факультетів збільшується. У цих закладах вони отримують необхідні для повноцінного існування в сучасному світі знання, відчують себе потрібними, усвідомлюють, що життя продовжується і межі пізнання не існують.

Висновок. Отже, українські університети третього віку – це інноваційні проєкти, що мають на меті впровадження та практичну реалізацію принципу навчання впродовж усього життя. Незважаючи на те, що більшість людей похилого віку приходять в університети переважно за новими знаннями, їхні функції значно ширші.

Університети третього віку стають освітніми центрами для подальшого особистісного розвитку людей похилого віку, їхньої суспільної інтеграції, соціалізації та адаптації, наповнюють змістом їхнє життя і задовольняють інтелектуальні потреби. Розширення знань та міжособистісна комунікація сприяють кращому розумінню глобальних процесів.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2015. 461 с.
2. Кіпень В. П. Люди поважного віку в Україні: потреби, цінності та взаємодія з органами влади. Населення України. Імперативи демографічного старіння. Київ : ВД «АДЕФ-Україна», 2019.
3. Концепція діяльності центрів освіти «третього віку» в Україні : метод. посіб. / автори-уклад.: А. Горбовий, А. Халецька, О. Степанюк, А. Кухаренко, Д. Спубер. Київ ; Луцьк, 2017. 116 с.
4. Найпоширеніші столичні факультети «Університету третього віку». (2020). URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/12024/>.
5. Проект Закону України «Про освіту дорослих». (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyektzakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih>.
6. Сагун І. Г. Розвиток освіти людей третього віку в Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, ІПООД НАПН України, 2011.
7. Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 10-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text>
8. У Ковелі в Університеті третього віку розпочався навчальний академічний рік. (2019). URL: http://prokovel.com/kovel_2019/1196-u_koveli_v_universiteti_tretogo_viku_rozpochavsya_navchalnij_akademichnij_rik_foto.html
9. Університет третього віку в Дніпрі є найбільш розлогою програмою для людей елегантного віку в Україні. (2020). URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/39750/boris-filatov-universitet-tretogo-viku-v-dnipro-e-najbilshrozlogoyu-programoyu-dlya-lyudej-elegantnogo-viku-v-ukraini>
10. Університет третього віку в Полтаві. (2020). URL: <http://puet.edu.ua/uk/fakulteti/universitet-tretogo-viku>
11. Університет третього віку запрошує. (2013). URL: <http://kovelrada.gov.ua/news-1655.html>

References

1. Bilyk, N. I. (2015). Upravlinnia adaptivno-pedahohichnym proektuvanniam rehionalnykh osvitynikh system pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv [Management of adaptive-pedagogical design of regional educational systems of advanced training of pedagogical workers]: monohrafiia. Poltava: TOV «ASMI» [in Ukrainian].
2. Kipen, V. P. (2019). Liudy povazhnoho viku v Ukraini: potreby, tsinnosti ta vzaiemodiiia z orhanamy vlady. Naseleattia Ukrainy. Imperatyvy demohrafichnoho starinnia [People of respectable age in Ukraine: needs, values and interaction with the authorities. The population of Ukraine. Imperatives of demographic aging]. Kyiv: VD «ADEF-Ukraine» [in Ukrainian].
3. Horbovyi, A., Khaletska, A., Stepaniuk, O., Kukharenko, A., & Spulber, D. (2017). Kontseptsiiia diialnosti tsentriv osvity «tretoho viku» v Ukraini [The concept of "third age" education centers in Ukraine]: metod. posib. Kyiv; Lutsk [in Ukrainian].
4. Naiposhyrenishi stolychni fakultety «Universytetu tretoho viku» [The most common metropolitan faculties of the "University of the Third Age"]. (2020). Retrieved from <https://vechirniy.kyiv.ua/news/12024/> [in Ukrainian].
5. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro osvitu doroslykh» [Draft Law of Ukraine "On Adult Education"]. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/monproponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-proosvitu-doroslih> [in Ukrainian].

6. Sahun, I. H. (2011). Rozvytok osvity liudei tretogo viku v Nimechchyni (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Development of education of the elderly in Germany (second half of XX - early XXI century)]. (PhD diss.). Kyiv: IPOOD NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Stratehiia derzhavnoi polityky z pytan zdorovoho ta aktyvnoho dovholittia naseleння na period do 2022 roku [Strategy of state policy on healthy and active longevity of the population until 2022]. (2018). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 sichnia 2018 r. № 10-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. U Kovelі v Universyteti tretogo viku rozpochavsia navchalnyi akademichnyi rik [The academic year began in Kovel at the University of the Third Age]. (2019). Retrieved from http://prokovel.com/kovel_2019/1196-u_koveli_v_universiteti_tretogo_viku_rozpochavsia_navchalnij_akademichnij_rik_foto.html [in Ukrainian].

9. Universytet tretogo viku v Dnipri ye naibilsh rozlohoiu prohramoiu dlia liudei elehantnoho viku v Ukraini [The University of the Third Age in Dnipro is the most extensive program for people of elegant age in Ukraine]. (2020). Retrieved from <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/39750/boris-filatov-universitet-tretogo-viku-v-dnipri-e-najbilsh-rozlogoyu-programoyu-dlya-lyudeje-legantnogo-viku-v-ukraini> [in Ukrainian].

10. Universytet tretogo viku v Poltavi [University of the Third Age in Poltava]. (2020). Retrieved from <http://puet.edu.ua/uk/fakulteti/universitet-tretogo-viku> [in Ukrainian].

11. Universytet tretogo viku zaproshuie [The University of the Third Age invites]. (2013). Retrieved from <http://kovelrada.gov.ua/news-1655.html> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.03.2021